

УДК 343

V. Matviychuk

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL GROUNDS OF THE RESEARCH OF THE CRIMINAL-LEGAL PROTECTION OF THE WATER FUND LANDS OF PARTICULARLY LARGE AMOUNT

В.К. Матвійчук

перший проректор

ВНЗ «Національна академія управління»

доктор юрид. наук, професор

м. Київ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ВОДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ В ОСОБЛИВО ВЕЛИКИХ РОЗМІРАХ

Постановка проблеми. З'ясування теоретико-методологічних основ дослідження кримінально-правової охорони земель водного фонду України в особливо великих розмірах має важливе значення для теорії кримінального права. Це викликає інтерес до подальшого дослідження цього напрямку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічним засадам у кримінальному праві присвятили свої роботи В.І. Борисов, Ю.В. Баулін, М.І. Панов, А.А. Музика, І.О. Харь. Проте, теоретико-методологічні основи дослідження кримінально-правової охорони земель водного фонду України в особливо великих розмірах не знайшли свого з'ясування до цього часу.

Мета статті полягає у з'ясуванні теоретико-методологічних основ дослідження кримінально-правової охорони земель водного фонду України в особливо великих розмірах.

Основні результати дослідження. Починаючи дослідження питань розуміння кримінально-правової охорони земель водного фонду України в особливо великих розмірах, варто, передусім, визначити теоретико-методологічні засади нашого дослідження, тобто ті вихідні принципи, на яких і базуватиметься робота. Важливість визначення теоретико-методологічної основи цієї праці пояснюється тим, що вона є реальним підґрунтям і формулює той базис, без якого неможливе жодне дослідження.

При цьому необхідно акцентувати увагу на тому, що теоретико-методологічна основа дослідження обов'язково повинна відображати такі моменти: ступінь розробленості теми; подальші перспективи та напрями проведення наукового пошуку з обраної тематики; окреслення тих питань, які будуть роз-

глянуті в роботі та доведення необхідності саме їх вивчення; визначення та обґрунтування загальнонаукових та спеціально-наукових методів, використання яких, власне, і забезпечить досягнення поставленої мети та завдань.

Що ж стосується з'ясування ступеня наукової розробленості теми, то воно охоплює вивчення тих наукових досліджень, які певною мірою стосуються обраної нами тематики, а також проведення аналізу питань, які в них розглядалися. Тобто необхідним є не тільки окреслення спектру існуючих наукових досліджень, які так чи інакше стосуються кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, але й аналіз конкретних положень, висвітлених у таких дослідженнях.

Вивчення ступеня наукової розробленості теми охоплює дослідження тільки наукових джерел, тоді як з'ясування витоків, особливостей генезу кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, виходить за межі цього підрозділу, як і питання кримінально-правової охорони водного фонду в особливо великих розмірах. Також окремо розглядається поняття цього злочину і соціально-правова обумовленість кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 239-2 КК України. Вбачається, що поняття «кримінально-правова охорона» в кримінальному праві хоча і є фундаментальною засадою нашого дослідження, однак воно повинно знаходити своє окреме висвітлення, оскільки ступінь розробленості теми передбачає характеристику існуючих різнопланових джерел, які прямо або опосередковано стосуються питань кримінально-правової охорони земель водного фонду в особливо великих розмірах. На відміну від цього, визначення, дефініція поняття «кримінально-правова охорона» та з'ясування її можливих видів є не стільки теоретико-методологічною засадою дослідження (характеристикою ступеня розробленості теми), скільки його змістовною засадою, тобто ключовим вихідним моментом, який змістовно, а не методологічно визначає ступінь дослідження.

Таким чином, теоретико-методологічні основи дослідження, на наше переконання, повинні охоплювати тільки вивчення ступеня розробленості теми, використовуваних методів наукового пошуку та зумовлення межі тих питань, які потребують аналізу в роботі. Натомість питання про витoki та генезу кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, поняття кримінально-правової охорони земель водного фонду, поняття однойменного злочину та соціально-правову обумовленість кримінально-правової заборони, передбаченого ст. 239-2 КК України, повинні вивчатися та висвітлюватися в окремих підрозділах і не поєднуватися із питаннями теоретико-методологічної основи дослідження.

У контексті з'ясування ступеня наукової розробленості теми варто звернути увагу на те, що у вітчизняній науці кримінального права в 2014 році М.В. Кумановський захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах: соціальна зумовленість та склад злочину» [1, с. 1–220], у якій автор уперше з'ясовує соціальну обумовленість введення і збереження кримінальної відповідальності за

незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах та робить кримінально-правовий аналіз цього складу злочину. Сформульовані в цій роботі положення, що виносяться на захист, висновки та пропозиції дійсно є значущими для науки кримінального права, однак вони в переважній своїй більшості стосуються дискусійних проблем, значна їх кількість не знайшла свого належного вирішення, а значна частина зовсім не охоплена дослідженням. М.В. Кумановський соціальну зумовленість незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах необґрунтовано обмежує чотирма групами чинників: екологічними, соціально-економічними, нормативними та кримінологічними. Крім того, автор: не відрізняє поняття «соціально-правової обумовленості криміналізації діянь» від поняття «криміналізації діянь»; не вказує на важливість і необхідність дослідження та розробки загальних і спеціальних положень соціально-правової обумовленості закону про кримінальну відповідальність, у нашому випадку ст. 239-2 КК України; не акцентує увагу на тому, що сучасна ситуація у сфері кримінально-правової охорони земель водного фонду потребує підвищення ефективної дії правових норм, передбачених ст. 239-2 КК України, яка можлива лише за умов додержання науково обґрунтованих принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь, з'ясування передумов заборони; не з'ясовує положення, що регламентують критерії та процедури криміналізації діянь, щоб належним чином зрозуміти суть соціально-правової обумовленості кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 239-2 КК України; не визначає до якої сфери досліджень належить аналіз передумов криміналізації суспільно небезпечних діянь та які існують погляди з приводу цієї проблеми; не проаналізував різні підходи до проблем соціальної обумовленості кримінально-правових заборон (різні варіанти систем передумов криміналізації); не з'ясував що має найбільше значення для забезпечення якості й ефективності досліджуваної кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 239-2 КК України; поверхнево з'ясував об'єктивні та суб'єктивні фактори соціально-правової обумовленості заборони. Дослідник пропонує визначення родового об'єкта незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах як суспільних відносин, що забезпечують екологічну безпеку, яка являє собою нормальний стан довкілля, що забезпечує здорове існування, повноцінний розвиток людини та природних ресурсів. Не зважаючи на те, що М.В. Кумановський вніс значний доробок у розуміння родового об'єкта злочину, передбаченого розділом VIII Особливої частини КК України, але автор при цьому дослідженні: дещо поверхнево підійшов до переліку поглядів і концепцій об'єкта злочину, зокрема, не врахував поділу концепцій об'єкта злочину на історичні та сучасні; не визначився з періодизацією та класифікацією розвитку концепції об'єкта злочину; необґрунтовано схиляється до чотирьохланкового поділу об'єктів злочинів по вертикалі; не достатньо обґрунтовано виділяє з комплексу більш широкого характеру охорони навколишнього природного середовища лише екологічну безпеку.

В.М. Кумановським уперше надано визначення основного безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, як суспільних відносин, що забезпечують екологічну безпеку у сфері використання земель

водного фонду як складової літосфери, та розкрито зміст цих відносин, показано механізм спричинення шкоди зазначеним суспільним відносинам, чим внесено певний вклад у теорію кримінального права. У той же час автор помилково вважає, що безпосередній об'єкт є єдиною юридичною підставою кримінальної відповідальності [1, с. 56]; суб'єктний склад цих відносин не скорегований у відповідності з чинним на сьогодні законодавством. Не обґрунтованою є позиція автора, що всі суспільні відносини потрібно поділяти на матеріальні та нематеріальні, оскільки до складу відносин, що аналізуються, входить матеріальний предмет (землі водного фонду в особливо великих розмірах), що навіть суперечить концепції об'єкта, якої він дотримується; приводить до змішування предмета відносин з предметом злочину; вбачаються певні неузгодження щодо механізму заподіяння шкоди цим відносинам; не обґрунтовується поділ об'єктів по горизонталі.

М.В. Кумановський визначає, що предметом злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, є поверхневий (грунтовий) шар земель водного фонду в особливо великому розмірі та спеціальними ознаками такого предмета є: 1) належність до земель водного фонду як складової літосфери; 2) імперативний метод державно-правового регулювання; 3) поверхневість; 4) родючість; 5) невіддільність; 6) водоохоронне й обслуговуюче значення; 7) особливо великий розмір. Дослідження автором предмета злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, деталізовано автором більше ніж інші положення і має істотне значення у дослідженні цієї проблеми. Водночас в цій дисертації є істотні упущення: не визначено концепції предмета злочину у складі злочину; не з'ясовані погляди стосовно предмета злочину в кримінальному праві; відбувається змішування предмета злочину з предметом відносин як структурної частини об'єкта злочину; наводяться деякі ознаки предмета цього злочину, які мають сумнівний характер (зокрема, віднесення до ознак предмета цього злочину, водоохоронного і обслуговуючого значення тощо), як і визначення предмета злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України; недостатньо з'ясовано термінологію, яку використовує законодавець у ст. 239-2 КК України.

М.В. Кумановський удосконалив зміст обов'язкової ознаки об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину — «заволодіння», яка розглядається як процес, спрямований на досягнення результату — встановлення фактичного володіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду [1, с. 10]. На переконання цього автора «незаконне заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великому розмірі (ст. 239-2 КК України) є злочином з формальним складом, єдиною обов'язковою ознакою об'єктивної сторони якого є діяння у формі дії. Суспільно небезпечне діяння полягає у заволодінні поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великому розмірі. Під заволодінням слід розуміти встановлення фактичного володіння над поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великому розмірі. Володіння — це панування (контроль) над поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду з можливим впливом винного на останній за його волю і незалежно від волі інших осіб, самостійно. З огляду на те, що традиційно термін «заволодіння» вживається щодо

рухомих речей, які перебувають у цивільному обороті, щодо предмета злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, застосування цього терміна не є доречним, оскільки не дозволяє охопити всі можливі форми суспільно небезпечного посягання на землі водного фонду (як предмет злочинного впливу)» [1, с. 187]. Проте, не дивлячись на існуючий істотний доробок відносно об'єктивної сторони цього злочину, передбаченого ч. 1 ст. 239-2 КК України, що робить істотний внесок у теорію кримінального права, тут є певні прогалини, які не мають свого належного вирішення: неправомірне обмеження визначень об'єктивної сторони лише трьома авторами: В. М. Кудрявцевим [2, с. 9], І. Реннебергом [3, с. 18]; М.І. Пановим [81, с. 114]; уподобання лише трьох основних точок зору стосовно обов'язкових ознак об'єктивної сторони злочину (перша група авторів — це М.І. Бажанов) [5, с. 34], А.М. Трайнін [6, с. 184], В.Б. Малінін [7, с. 239]; друга група авторів — це: М.І. Панов [4, с. 111], А.В. Наумов [8, с. 167], М.Й. Коржанський [9, с. 92]; А.О. Пінаєв [10, с. 102]; третя група авторів — це: В.І. Борисов, Г.С. Крайнік [11, с. 60], М.В. Шепітько [12, с. 82–83], В.П. Тихий [13, с. 17], С.Б. Гавриш [14, с. 174]; автор правильно визначивши законодавчу конструкцію диспозиції ч. 1, 2 та 3 ст. 239-2 КК України необгрунтовано обмежився лише єдиною обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину, за частинами 1 та 2 цієї статті, а саме, суспільно небезпечним діянням; необгрунтоване використання як в ч. 1, 2 та 3 цієї статті для позначення обов'язкової ознаки злочину терміну «діяння»; недостатнє обгрунтування отримав термін закону «заволодіння» та дії незаконне заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах; не отримало належного вирішення розуміння терміну «незаконне»; невдалою, на наш погляд, є позиція М.В. Кумановського в дискусії щодо такої ознаки об'єктивної сторони цього злочину, як місце вчинення злочину.

Дослідник у зв'язку з неповним відображенням у законі всіх форм незаконного заволодіння землями водного фонду України в особливо великих розмірах намагається об'єктивну сторону злочину, враховуючи його предмет та дії, які є суспільно небезпечними щодо нього, виразити у трьох формах прояв: 1) незаконне зняття ґрунтового шару земель водного фонду, під яким розуміється видалення, вилучення з поверхні землі поверхневого (ґрунтового) шару земель водного фонду; 2) незаконне штучне утворення земельної ділянки на землях водного фонду, яке полягає у наміві, засипці, іншим чином штучному утворенні земельних ділянок; 3) незаконне виведення земельної ділянки зі складу земельного водного фонду, що передбачає процес підроблення документів, які засвідчують належність земельної ділянки до того чи іншого масиву земель, порушення правил встановлення статусу земельної ділянки та інші подібні дії, що пов'язані з виключенням земельної ділянки зі складу земель водного фонду. Не дивлячись на значний вклад у цьому напрямку, ці форми не можуть обмежуватись лише трьома формами їх прояву, оскільки практика може пропонувати й інші форми.

М.В. Кумановський визначає, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 239-2 КК України, характеризується психічним ставленням до суспільно небезпечного діяння (виною) у формі прямого умислу. Автор, дослід-

жуючи суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ч. 1 цієї статті: зміщує форму з видом умислу; не з'ясовує загальні положення стосовно суб'єктивної сторони злочину та відмінності понять «суб'єктивна сторона злочину» та «вина», а також ознаки суб'єктивної сторони, оскільки ця проблема є актуальною на сьогоднішній день; не усуває наявність суперечливих моментів при дослідженні суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 239-2 КК України.

Автор захищеної дисертації установлює, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, є «фізична осудна особа, яка на час вчинення злочину досягла шістнадцяти років, тобто він є загальним — будь-яка особа, як приватна, так і службова чи спеціально зобов'язана. Кримінальна відповідальність юридичних осіб чинним законодавством України не передбачена, що обґрунтовується його невідповідністю основним принципам й інститутам кримінального права та відсутністю концепції впровадження такої відповідальності у кримінальне законодавство України. Водночас доцільним вбачається закріплення в КК України положення про те, що не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, але внаслідок відставання в психічному розвитку, не пов'язаному з психічним розладом, під час вчинення суспільно небезпечного діяння не могла повною мірою усвідомлювати фактичний характер і суспільну небезпечність своїх дій (бездіяльності) або керувати ними. Це положення доцільно закріпити в Загальній частині КК, щоб його дія поширювалася не лише на злочин, передбачений ст. 239-2 КК України, а й на інші злочини, передбачені в КК» [1, с. 187–188].

Проте таке визначення суб'єкта злочину страждає неповнотою. Крім того, судження М.В. Кумановського щодо неможливості відповідальності юридичної особи є непереконливим за цей злочин у майбутньому. Проте у висновках дисертації автор погоджується з такою відповідальністю юридичних осіб, але не обґрунтовує свою позицію. Крім того М.В. Кумановський визначає, що «кваліфікований склад, ознаки якого передбачені в ч. 2 досліджуваної статті КК України, охоплює вчинення незаконного заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах повторно або за попередньою замовою групою осіб. Важливість земель водного фонду для забезпечення кримінально-правової охорони екологічної безпеки, а також вивчення та прогнозування стану правопорушень у цій сфері зумовлює доцільність доповнення переліку кваліфікуючих ознак таким: вчинення злочину на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду; службовою особою з використанням службового становища: вчинення злочину з корисливих мотивів» [1, с. 188]. Ці судження є несприйнятливими та потребують детального обґрунтування.

Дослідник стверджує, що «особливо кваліфікований склад злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, є матеріальним, і його об'єктивна сторона характеризується діями (незаконними заволодіннями), наслідками (проміжними — порушення структури земель водного фонду та похідними — тяжкі наслідки) та причинним зв'язком між діями і наслідками (безпосереднім щодо проміжного наслідку і опосередкованим щодо похідного наслідку). Під тяжки-

ми наслідками незаконного заволодіння поверхневим (грунтовим) шаром земель водного фонду в особливо великих розмірах слід розуміти: загибель чи масове захворювання людей; істотне погіршення екологічної обстановки в тому чи іншому регіоні (місцевості); зникнення, масова загибель чи тяжкі захворювання об'єктів тваринного і рослинного світу; неможливість відтворити протягом тривалого часу ті чи інші природні об'єкти або використовувати природні ресурси в певному регіоні; генетичне перетворення тих чи інших природних об'єктів; заподіяння матеріальної шкоди їм в особливо великих розмірах; тощо» [1, с. 188]. Ці положення потребують кращого обґрунтування. Суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ч. 3 ст. 239-2 КК України, на думку М.В. Кумановського, характеризується «змішаною виною, за якої психічне ставлення до діяння проявляється у формі прямого умислу, а ставлення до тяжких наслідків — у необережній формі вини (злочинній самовпевненості чи злочинній недбалості). Разом із тим, з урахуванням підвищеного ступеня суспільної небезпечності, достатньо поширеності на практиці випадків вчинення аналізованого злочину організованою групою та підставі результатів анкетування пропонується доповнити ч. 3 ст. 239-2 КК України такою особливо кваліфікуючою ознакою, як вчинення злочину організованою групою» [1, с. 187–188]. Це доповнення є доцільним.

Крім того, окремі аспекти незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах з'ясовувалися на рівні коментування В.С. Плугатирем, О.В. Кришевич у 2016 р., С.Б. Гавришом у 2015 р., О.О. Дудоровим у 2012 р. мають також істотні розбіжності з позицією М.В. Кумановського і між собою стосовно складоутворюючих ознак злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, що свідчить, що ця проблема на сьогодні не знайшла свого належного вирішення як в теорії кримінального права, так і в правозастосовній діяльності.

Таким чином, проаналізувавши ступінь наукової розробленості теми «Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах: соціальна зумовленість та склад злочину», можна зробити обґрунтований висновок, що у вітчизняній кримінально-правовій науці відсутнє належне дослідження цієї проблеми.

За таких умов не знаходять свого вивчення та висвітлення питання: витоків та генези кримінально-правової охорони земель водного фонду України; поняття кримінально-правової охорони земель водного фонду; поняття та соціальна обумовленість заборони, передбаченої ст. 239-2 КК України; відмежування злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, від суміжних злочинів та аналогічного адміністративно-правового делікту; порівняльна-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, за законодавством України та кримінальним законодавством деяких зарубіжних держав.

Також у межах поточного підрозділу необхідним є обґрунтування загальних принципів дослідження. Зазначаючи про загальні принципи дослідження, ми маємо на увазі, насамперед, ті положення, які є вихідними для всієї роботи. До них, зокрема, відносяться: 1) кримінально-правова охорона, яка досліджується не по відношенню до цього окремого складу злочину, тобто одиничний вид кримінально-правової охорони, а як поняття, яке може відно-

ситися до різних злочинів; 2) кримінально-правова охорона має розглядатися, враховуючи завдання кримінального закону. Це поняття має включати такі ознаки або складові: а) система (комплекс) кримінально-правових заходів і засобів, спрямованих на збереження, раціональне використання, відтворення й оздоровлення відповідного природного об'єкта; б) чинне кримінальне законодавство (норми «заборони», «заохочувальні» приписи), що стосуються цього природного об'єкта; в) удосконалення законодавства і правозастосовної діяльності у цій царині; г) охорона існуючих відносин не лише від злочинів, але також від суспільно-небезпечних діянь неосудних, малолітніх і небезпек, що стосуються стану крайньої необхідності; д) мета: щоб суспільні відносини, які взяті під охорону кримінального закону, залишалися, за загальним правилом, об'єктами охорони і якомога менше підлягали злочинним посяганням [14, с. 24]; 3) ознаки складу злочину мали б розглядатися через їх розподіл на об'єктивні ознаки (ознаки об'єкта, об'єктивної сторони та предмета) та суб'єктивні (ознаки суб'єкта та суб'єктивної сторони); 5) додатково мали б визначатися ознаки відмежування та порівняльно-правового дослідження [14, с. 24]. У цьому контексті варто зазначити, що наведені принципи є загальними, але не єдиними принципами, на яких ґрунтується наше дослідження. Так, до окремих підрозділів можуть формулюватися власні спеціальні вихідні положення, які стосуються тільки відповідних підрозділів (розділів) та описуватися безпосередньо у них. Разом із цим в аспекті з'ясування теоретико-методологічної основи дослідження необхідно було б з'ясувати коло та послідовність розгляду питань у цій роботі. На наше переконання, обґрунтування саме цієї позиції дасть змогу чітко визначити та прокоментувати проведену нами рубрикацію та послідовність висвітлення пунктів змісту дисертації і кола питань, які будуть розглянуті в межах кожного розділу дисертаційної роботи. Як уже було аргументовано вище, першочерговим є застосування теоретико-методологічних основ дослідження, тому вони повинні безпосередньо розглядатися в підрозділі 1.1. дисертації. Також не менш важливим є питання витоків та генези кримінально-правової охорони земель водного фонду в кримінальному праві на теренах нашої держави. Вивчення цього питання дає змогу з'ясувати підходи щодо законодавчого визначення цієї проблеми в кримінальному законодавстві України в різні історичні періоди. Окрім того, це дозволяє дещо ширше подивитися на саму сутність цього злочину, орієнтуючись не тільки на існуючі законодавчі дефініції та способи вчинення цих злочинів, але й на попередній історичний досвід, який знаходить відображення у джерелах кримінального права різних періодів. Водночас зазначимо, що питання про витoki та генезу кримінально-правової охорони земель водного фонду в кримінальному праві України повинно розглядатися після підрозділу 1.2. «Поняття кримінально-правової охорони земель водного фонду» у підрозділі 1.3 перед «Поняттям злочину та соціально-правовою обумовленістю кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 239-2 КК України». Виділення підрозділу 1.2. «Поняття кримінально-правової охорони земель водного фонду» зумовлюється тим, що, по-перше, ці питання також є базовими щодо поглибленого дослідження задекларованої теми дисертаційного дослідження

перед витокатами та генезою, по-друге, вони є суттєво відмінними від інших вище і нижче описаних проблем у підрозділах 1.1, 1.3 та 1.4. розділу першого дисертації. Таким чином, питання поняття кримінально-правової охорони земель водного фонду, пропонується розглядати в окремому підрозділі розділу першого (підрозділ 1.2).

Окремої уваги потребує також і питання про поняття та соціально-правову обумовленість кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 239-2 КК України. Не викликає жодного сумніву необхідність дослідження цих питань, адже без з'ясування чинників, які обумовлюють криміналізацію діяння, передбаченого ст. 239-2 КК України, неможливо з'ясувати юридичну природу цього злочину та визначитись з поняттям цього злочину, яке засвідчуватиме межі застосування цієї статті закону. На нашу думку, поняття та соціально-правова обумовленість кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 239-2 КК України, повинні розглядатися в окремому підрозділі розділу першому (підрозділ 1.4), оскільки вони, по-перше, виходять за межі теоретико-методологічної основи дослідження і, по-друге, не можуть розглядатися в межах інших підрозділів розділу першого дисертації. Іншими словами поняття злочину, що нами досліджується та соціально-правова обумовленість кримінально-правової заборони тісно пов'язані між собою та не можуть бути зрозумілими окремо. У той же час поняття злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, може бути з'ясовано та отримати повноцінне формулювання після дослідження об'єктивних і суб'єктивних та кваліфікуючих і особливо кваліфікуючих ознак цього злочину, а тому може і повинно розглядатися у розділі першому (підрозділ 1.4), як ми вже зазначали.

Що ж стосується сутнісного (змістовного) дослідження кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, то таке з'ясування має виділятися в окремий розділ другий. На наш погляд, такий пошук має виражатися в дослідженні: 1) об'єктивних ознак цього злочину (підрозділ 2.1); 2) суб'єктивних ознак злочину (підрозділ 2.2.); 3) кваліфікуючих та особливо-кваліфікуючих ознак цього злочину (підрозділ 2.3) При цьому проблеми, що піднімаються у розділі другому дисертації виходять далеко за межі питання теоретико-методологічних основ дослідження.

Не можна також не звернути увагу на питання щодо відмежування злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, від суміжних злочинів та аналогічного адміністративно-правового делікту. Таке дослідження дасть змогу чітко з'ясувати: у чому полягає їх відмінність та як необхідно кваліфікувати такі діяння, які можуть мати певні об'єктивні вираження. Окрім того, вбачається, що ознаки об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, від ознак суміжних злочинів повинно розглядатися окремо стосовно кожної ознаки злочину у розділі третьому (підрозділ 3.1). Окремим підрозділом має досліджуватися питання порівняльно-правового дослідження злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, та аналогічних злочинів, передбачених кримінальним законодавством деяких зарубіжних держав. Водночас із цим зазначимо, що методологічну основу варто розглядати як інтегроване поняття, яке охоплює світоглядні та фундаментальні теоретичні концепції, діалектичні

закони та категорії, загальні та приватно-наукові методи (при цьому метод дозволяє з'ясувати одну із сторін явища, а методологія дозволяє з'ясувати зміст самого явища) [15, с.43].

Позиції наших вітчизняних фахівців стосовно переліку можливих методів кримінально-правового дослідження та назви цих методів є доволі різноманітними. Проте деякою мірою спільною, за переконанням В.В. Кузнецова та А.В. Савченка, є позиція, що кримінально-правові дослідження з питань Особливої частини кримінального права охоплюють такі загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання: діалектичний, історико-правовий, догматичний, системний, соціологічний, статистичний, моделювання, правового прогнозування, математичний і кібернетичний [16, с. 38; 17, с. 10–13]. Саме такий підхід, на нашу думку, і повинен слугувати методологічною основою дослідження кримінально-правової охорони земель, водного фонду в особливо великих розмірах. Проте цілком очевидно, що при цьому варто виходити не тільки із загального(спільного) уявлення про використовувані методи наукового пізнання, але й враховувати особливості предмета нашого дослідження та використання для цього відповідних наукових методів. Відповідно до цього доцільно використовувати таку систему загальнонаукових та спеціально-наукових методів, які обрані відповідно до теми, мети, завдань дослідження, кола питань, що повинні розглядатися в дисертації та проведеній рубрикації, а саме: діалектичний, історико-правовий, логіко-семантичний, формально-логічний та метод системного аналізу, філологічний, формально-догматичний, соціологічний, порівняльно-правовий.

Діалектичний метод є необхідним як універсальний метод наукового пізнання, який має застосовуватися під час роботи над кожним розділом. Це дозволить проаналізувати об'єкт і предмет дослідження за допомогою категорій діалектики, розглянути підстави кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених окремими частинами ст. 239-2 КК України, в контексті їх взаємозв'язку з правовим регулюванням земель водного фонду. Історико-правовий метод дозволить вивчити витоки та особливості опису кримінального законодавства, що стосуються земель водного фонду в різні історичні періоди. Усе це забезпечить ґрунтовне дослідження ознак цього злочину та санкцій за вчинення цього злочину у певні історичні проміжки часу, відтак і можливість удосконалення законодавчого опису складу цього злочину та санкцій за його вчинення, спираючись не тільки на існуючі підходи, але й на історичний досвід законодавчого визначення цього складу злочину. Використання логіко-семантичного методу зумовлюється необхідністю поглибленого дослідження поняттєвого апарату. При цьому поняття, які є основоположними для означеної дисертації, повинні досліджуватися передусім через призму загальноприйнятого розуміння цього слова в українській мові. Також у цьому випадку з'ясування змісту категоріально-поняттєвого апарату передбачає використання основних законів юридичної логіки, які в поєднанні з семантикою слів і дають поглиблене сутнісне уявлення про зміст тих чи інших понять, які з'ясовуються в роботі. Формально-логічний та метод системного аналізу мають бути основою для аналізу ознак складів злочинів, передбачених ст. 239-2 КК України, виявлення

зв'язків між ними, розкриття їх місця у системі злочинів проти навколишнього природного середовища, а також для визначення критеріїв відмежування цих злочинів від суміжних злочинів та адміністративних правопорушень. Філологічний та формально-догматичний методи мають допомогти у з'ясуванні дійсного змісту кримінально-правових заборон, тобто повинно ґрунтуватися тлумачення чинного кримінального законодавства, його розгляд з точки зору відповідності вимогам законодавчої техніки, вивіреності, логічності. При цьому вивчення (з'ясування) вказаних кримінально-правових норм саме з позиції буквального та однозначного розуміння, на наше переконання, і забезпечить визначення шляхів удосконалення норм, передбачених ст. 239-2 КК України. Соціологічний метод є необхідним для проведення соціологічного опитування (анкетування) для з'ясування думки респондентів щодо проблем кримінально-правової охорони земель водного фонду в особливо великих розмірах. Використання цього методу дасть змогу сформулювати висновки та пропозиції, які будуть відображати не тільки авторську позицію чи позицію окремих вчених, але й позицію значного кола респондентів. Тобто соціологічний метод допомагає вивчити думку осіб, які безпосередньо стикаються з практичними проблемами кримінально-правової охорони земель водного фонду в особливо великих розмірах і мають власне бачення щодо розв'язання цих проблем. Порівняльно-правовий метод є невід'ємним з огляду на необхідність та доцільність проведення порівняльно-правового дослідження злочину, передбаченого ст. 239-2 КК України, з аналогічними злочинами за кримінальним законодавством деяких зарубіжних держав. Використання цього методу передбачає з'ясування особливостей кримінально-правової охорони земель водного фонду в особливо великих розмірах за КК України та кримінальним законодавством деяких зарубіжних держав. Саме порівняльно-правовий метод дасть змогу визначити напрям удосконалення вітчизняного законодавства у зазначеній царині з урахуванням найкращого зарубіжного досвіду.

Висновки. На підставі теоретико-методологічної основи дослідження кримінально-правової охорони земель водного фонду України в особливо великих розмірах можна стверджувати, що запропоновані нами підходи та методи дослідження є необхідними для з'ясування предмета дослідження, що задекларований в назві статті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кумановський М.В.* Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння земель водного фонду в особливо великих розмірах: соціальна обумовленість та склад злочину : Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право / М.В. Кумановський. – Х. : Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса, 2014. – 220с.
2. *Кудрявцев В.Н.* Объективная сторона преступления: [монография] / В.Н. Кудрявцев. – М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1960. – 240с.
3. *Ренненберг И.* Объективная сторона преступления / И. Ренненберг: пер. с нем; под ред. И с предисловием А. А. Пионтковского. – М. : Госюриздат, 1957. – 88 с.

4. *Панов М.І.* Об'єктивна сторона злочину / М. І. Панов // Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / М-во освіти і науки України, наук. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого; за ред.проф.: В. В. Сташиса, В. Я. Тація. — 4-те вид., перероб. і допов. — Х.: Право, 2010. — 456 с.

5. *Бажанов М.И.* Уголовное право Украины. Общая часть: [конспект лекций] / М.И. Бажанов. — Днепропетровск: Пороги, 1992. — 168 с.

6. *Трайнин А.Н.* Состав преступления по советскому уголовному праву / А.Н. Трайнин; Всесоюз. Ин-т юрид.наук М-ва юстиции СССР. — М.: Гос. изд-во юрид. лит., 1951. — 388 с.

7. *Малинин В.Б.* Объективная сторона преступлений / В.Б. Малинин // Энциклопедия уголовного права. — СПб.: Изд.проф. Малинина, 2005. — 456 с.

8. *Наумов А.В.* Российское уголовное право. Общая часть: курс лекций / А.В. Наумов; Ин-т государства и права Рос. Акад. Наук. — 2-е изд. перераб. и доп. — М.: БЕК, 1999. — 590 с.

9. *Коржанський М.Й.* Уголовное право Украины. Частина загальна: курс лекцій / М.Й. Коржанський. — К.: Наук. думка та Укр. вид. група, 1996. — 336 с.

10. *Пинаев А.А.* Уголовное право Украины. Общая часть / А.А. Пинаев. — Харьков: Харьков юрид. ин-т, 2005. — 664 с.

11. *Борисов В.І.* Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою: монографія / В.І. Борисов, Г.С. Крайник; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. Ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». — Х.: Юрайт, 2012. — 296 с.

12. *Шепітько М.В.* Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання: [монографія] / М.В. Шепітько; Нац. Акад. прав. Наук України, Ін-т вивч. Проб. Злочинності; за аг. ред. В.І. Борисова. — Х.: Апостіль, 2012. — 260 с.

13. *Тихий В.П.* Злочин, його види та стадії / В.П. Тихий, М.І. Панов; Акад. прав. Наук України, Ін-т вивч. пробл. злочинності. — К.: Проміні, 2007. — 40 с.

14. *Матвійчук В.К.* Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: [монографія] / В.К. Матвійчук. — К.: Національна академія управління, 2001. — 368 с.

15. *Філософія уголовного права (сост. ред. и вступ. статья докт. юрид. наук, проф. Ю.В. Голика. — СПб.: Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. — 348 с.*

16. *Кузнецов В.В.* Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі: [монографія] / В.В. Кузнецов. — К.: ТОВ НВП «Інтерфакс», 2012. — 908 с.

17. *Савченко А.В.* Специфічні риси методології порівняльного права / А.В. Савченко // Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях вчених: додаток до журналу «Міліція України». — 2009. — № 78. С. 8—14.

18. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg: "Yuridichesky Center — Press", 2002. — 226 p.

19. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF. N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg: "Yuridichesky Center — Press", 2002. — 366 p.

20. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg: "Yuridichesky Center — Press", 2002. — 366 p.

21. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg: "Yuridichesky Center — Press", 2001. — 313 p.

22. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg : “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

REFERENCES

1. *Kumanovskiy M.V.* Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne zavolodinnia zemel vodnoho fondu v osoblyvo velykykh rozmirakh : sotsialna obumovlenist ta sklad zlochynu: Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata yurydychnykh nauk za spetsialnistiu 12.00.08 — kryminalne pravo ta kryminolohiia; kryminalno-vykonavche pravo / M.V. Kumanovskiy. — Kh. : Naukovo-doslidnyi instytut vyvchennia problem zlochynnosti imeni akademika V.V. Stashysa, 2014. — 220 s.
2. *Kudrjavcev V.N.* Obektivnaja storona prestuplenija: [monografija] / V.N. Kudrjavcev. — M. : Gos. izd-vo jurid. lit., 1960. — 240 s.
3. *Rennenberg I.* Obektivnaja storona prestuplenija / I. Rennenberg: per. s nem; pod red. I s predisliviem A. A. Piontkovskogo. — M. : Gosjurizdat, 1957. — 88 s.
4. *Panov M.I.* Obiektivna storona zlochynu / M.I. Panov // Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: pidruchnyk / M-vo osvity i nauky Ukrainy, nauk. yuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho ; za red.prof. : V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. — 4-te vyd., pererob. i dopov. — Kh. : Pravo, 2010. — 456 s.
5. *Bazhanov M.I.* Ugolovnoe pravo Ukrainy. Obshhaja chast': [konspekt lekcij] / M.I. Bazhanov. — Dnepropetrovsk : Porogi, 1992. — 168 s.
6. *Trajnin A.N.* Sostav prestuplenija po sovetському ugovnomu pravu / A.N. Trajnin; Vsesojuz. In-t jurid.nauk M-va justicii SSSR. — M. : Gos. izd-vo jurid. lit., 1951. — 388 s.
7. *Malinin V.B.* Obektivnaja storona prestuplenij / V.B. Malinin // Jenciklopedija ugovnogo prava. — SPb. : Izd.prof. Malinina, 2005. — 456 s.
8. *Naumov A.V.* Rossijskoe ugovnoe pravo. Obshhaja chast' : kurs lekcij / A.V. Naumov ; In-t gosudarstva i prava Ros. Akkad. Nauk. — 2-e izd. pererab. i dop. — M. : BEK, 1999. — 590 s.
9. *Korzhanskij M.J.* Ugolovnoe pravo Ukrainy. Chastyna zahalna: kurs lekcij / M.I. Korzhanskij. — K. : Nauk. dumka ta Ukr. vyd. hrupa, 1996. — 336 s.
10. *Pinaev A.A.* Ugolovnoe pravo Ukrainy. Obshhaja chast' / A.A. Pinaev. — Har'kov : Har'kov jurid. in-t, 2005. — 664 s.
11. *Borysov V.I.* Kryminalna vidpovidalnist za porushennia pravyl bezpeky pid chas vykonannia robit z pidvyshchenoiu nebezpekoiu: monohrafiia / V.I. Borysov, H.S. Krainyk ; M-vo osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy, Nats. Un-t «Yuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho. — Kh. : Yurait, 2012. — 296 s.
12. *Shepitko M.V.* Kryminalna vidpovidalnist za zavidomo nepravdyve pokazannia : [monohrafiia] / M.V. Shepitko ; Nats. Akad. prav. Nauk Ukrainy, In-t vyvch. Probl. Zlochynnosti ; za ah. red.. V. I. Borysova. — Kh. : Apostil, 2012. — 260 s.
13. *Tykhyy V.P.* Zlochyn, yoho vydy ta stadii / V.P. Tykhyy, M.I. Panov; Akad. prav. Nauk Ukrainy, In-t vyvch. probl. zlochynnosti. — K. : Promeni, 2007. — 40 s.
14. *Matviichuk V.K.* Teoretychni ta prykladni problemy kryminalno-pravovoi okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha: [monohrafiia] / V.K. Matviichuk. — K. : Natsionalna akademiia upravlinnia, 2001. — 368 s.
15. Filosofija ugovnogo prava (sost. red. i vstup. stat'ja dokt. jurid. nauk, prof. Ju.V. Golika. — SPb. : R. Aslanova «juridicheskij cent Press», 2004. — 348 s.
16. *Kuznietsov V.V.* Kryminalno-pravova okhorona hromadskoho poriadku ta moralnosti v ukrainskomu vymiri : [monohrafiia] / V.V. Kuznietsov. — K. : TOV NVP «Interfaks», 2012. — 908 s.

17. *Savchenko A.V. Spetsyfichni rysy metodolohii porivnialnoho prava / A.V. Savchenko // Aktualni problemy yurydychnykh nauk u doslidzhenniakh vchenykh: dodatok do zhurnalu «Militsiia Ukrainy». — 2009. — № 78. — S. 8—14.*

18. THE JAPANESE PENAL CODE / Edited and introduction by Doctor of Law, prof. A.I. Korobeev. — St Petersburg: “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 226 p.

19. The Swiss Penal Code / Preface by a member of the Council of Federation the Federal Assembly of the RF N. Volkov; edited, translated from German, and introduction by Candidate of Law A.V. Serebrennikova; — St Petersburg: “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

20. Criminal Legislation of Norway / Edited and introductory article by Doctor of Law, professor Yn. V. Golik; translated from Norwegian A.V. Zhmenya. — St. Petersburg: “Yuridichesky Center — Press”, 2002. — 366 p.

21. The Latvian Penal / edited and introduction by candidate of law A. I. Lukashov and candidate of law E.A. Sarkisova, translated from Latvian by candidate of Law A.I. Lukashov. — St. Petersburg: “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 313 p.

22. The Bulgarian Penal Code / edited by candidate of Law, assistant professor A.I. Lukashov; introduction by Y.I. Aidarov. — St. Petersburg: “Yuridichesky Center — Press”, 2001. — 298 p.

Матвійчук В.К. Теоретико-методологічні основи дослідження кримінально-правової охорони земель водного фонду України в особливо великих розмірах

У статті з'ясовуються теоретико-методологічні основи дослідження кримінально-правової охорони земель водного фонду України в особливо великих розмірах.

Автор на прикладі недоліків певних праць, що потребують комплексного дослідження з'ясовує ті теоретико-методологічні основи дослідження, які сприятимуть цілісності монографічної роботи та послідовності розгляду її структурних частин.

Ключові слова: *теоретичні, методологічні, основи, методи дослідження, землі, водний фонд, особливо великі розміри, принципи.*

Матвейчук В.К. Теоретико-методологические основы исследования уголовно-правовой охраны земель водного фонда Украины в особо крупных размерах

В статье выясняются теоретико-методологические основы исследования уголовно-правовой охраны земель водного фонда Украины в особо крупных размерах.

Автор на примере недостатков определенных работ, требующих комплексного исследования, выясняет теоретико-методологические основы исследования, которые способствуют целостности монографической работы и последовательности рассмотрения ее структурных частей.

Ключевые слова: *теоретические, методологические, основы, методы исследования, земли, водный фонд, особенно большие размеры, принципы.*

Matviychuk V. Theoretical and Methodological Grounds of the Research of the Criminal-Legal Protection of the Water Fund Lands of Particularly Large Amount

The article deals with the matter of the theoretical and methodological grounds of the research of the criminal-legal protection of the water fund lands of particularly large amount.

Basing on the defects of the certain publications that demand a complex research the author defines the theoretical and methodological grounds for the research that will provide the cohesiveness of the monographic paper and continuity of the investigation of its structural parts.

Keywords: *Theoretical grounds; Methodological grounds; Research Methods; Lands; Water Fund; Particularly Large Amount; Principles*

Стаття надійшла до редакції: 10.08. 2017.